

NUTQNING IXTISOSLASHUVI – SOTSIOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Umirova Zilola Mahmatqul qizi

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nutqning ixtisoslashuvi sotsiolingvistik hodisa sifatida tahlil qilinadi. Nutqning ijtimoiy vaziyat, kasbiy faoliyat va kommunikativ muhitga moslashuvi masalasi yoritiladi. Ta'lim jarayoni, bolalar nutqi hamda kasbiy nutq shakllanishining ijtimoiy omillari ochib beriladi. Nutq ixtisoslashuvining jamiyatdagi muloqot samaradorligiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *nutq ixtisoslashuvi, sotsiolingvistika, ijtimoiy muhit, kasbiy nutq, bolalar nutqi, muloqot madaniyati.*

Аннотация: *В статье рассматривается специализация речи как важная социолингвистическая проблема. Анализируется зависимость речевой деятельности от социальных условий, профессиональной среды и коммуникативных ситуаций. Особое внимание уделяется формированию речевой специализации в образовательном процессе и развитию профессиональной речи. Подчеркивается влияние речевой специализации на эффективность социального общения.*

Ключевые слова: *специализация речи, социолингвистика, социальная среда, профессиональная речь, детская речь, культура общения.*

Abstract: *This article examines speech specialization as a significant sociolinguistic phenomenon. It analyzes how speech adapts to social contexts, professional environments, and communicative situations. Special attention is given to the role of education in shaping specialized and professional speech. The study highlights the impact of speech specialization on effective communication within society.*

Keywords: *speech specialization, sociolinguistics, social context, professional speech, child speech, communication culture.*

Nutqning ixtisoslashuvi deganda, insonning turli ijtimoiy vaziyatlarda nutqiy faoliyatini maqsadga muvofiq ravishda moslashtirishi tushuniladi. Masalan, ilmiy nutq, badiiy nutq, kundalik suhbat, rasmiy uslub yoki o'yin jarayonidagi nutq shakllari o'ziga xos til birliklari va uslubiy xususiyatlarga ega. Bu jarayon jamiyat va madaniyatning umumiy talablari asosida shakllanadi. Sotsiologik nuqtayi nazardan qaraganda, nutq ixtisoslashuvi ijtimoiy tabaqalanish, kasbiy faoliyat, yosh va jins omillari, shuningdek, muloqot madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir.

Nutqning ixtisoslashuvi, ayniqsa, maktab davridan boshlab yaqqolroq namoyon bo'ladi. O'quvchilar ta'lim jarayonida ilmiy uslubiy nutqqa o'rgatiladi, rasmiy hujjatlarni tuzish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Shu jarayonda bolalar asta-sekin turli nutqiy vaziyatlarga moslashishni, nutqiy madaniyatni o'zlashtirishni boshlaydilar. Bu esa keyinchalik kasbiy nutqning shakllanishiga zamin yaratadi. Misol uchun, tibbiyot sohasiga

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

kirgan shaxs tibbiy terminologiyani o'zlashtiradi, huquqshunos huquqiy uslubni egallaydi, o'qituvchi esa pedagogik nutqni shakllantiradi. Bularning barchasi nutq ixtisoslashuvining sotsiologik ahamiyatini ko'rsatadi.¹²⁹

Nutq ixtisoslashuvi jamiyatda turli muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Chunki, til va nutq chegarasizdir. Biror davraga kirib ma'lum bir belgilangan qoliplar asosida so'zlashib, muloqot qilib bo'lmaydi. Odatda, bu borada so'z ketganda, asosan bolalar nutqida ixtisoslashuv ko'proq kuzatilayotganligi haqida fikrlarga duch kelamiz. Bolalar nutqi muayyan ijtimoiy muhitda, eng avvalo oila davrasida shakllanadi. Shu sababli ham bu masala keng qamrovli muammo hisoblanadi. U sotsiolingvistika, psixologiya, pedagogika fanlari bilan bog'liq.

Bolalar nutqining rivojlanashi til siyosatida alohida ahamiyatlidir.

Nutqning ixtisoslashuvi jamiyat taraqqiyoti jarayonida yuzaga keladigan muhim sotsiolingvistik muammolardan biridir. Ixtisoslashuv deganda nutqning ma'lum ijtimoiy guruh, kasb, muhit yoki kommunikativ vaziyatga moslashib borishi tushuniladi. Jamiyatda mehnat taqsimoti va ijtimoiy rollarning kengayishi natijasida nutq shakllari ham tabaqalanadi. Masalan, shifokor, o'qituvchi, huquqshunos yoki jurnalist nutqi o'ziga xos terminologiya, uslub va kommunikativ strategiyalar bilan ajralib turadi.

Sotsiolingvistika nuqtayi nazaridan nutqning ixtisoslashuvi til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirning mahsuli hisoblanadi. Har bir ijtimoiy guruh o'z ehtiyojlariga mos nutqiy vositalarni shakllantiradi, bu esa umumxalq tilida yangi birliklar va uslublarning paydo bo'lishiga olib keladi. Shu bilan birga, nutqning haddan tashqari ixtisoslashuvi jamiyat a'zolari o'rtasida kommunikativ uzilishlarga sabab bo'lishi mumkin. Ayrim kasbiy yoki ijtimoiy guruh nutqining murakkabligi keng omma tomonidan tushunilmasligi ehtimolini oshiradi.

Demak, nutqning ixtisoslashuvi bir tomondan til taraqqiyotining tabiiy bosqichi bo'lsa, ikkinchi tomondan jamiyatda samarali muloqotni ta'minlash masalasi bilan bog'liq dolzarb sotsiolingvistik muammo hisoblanadi.

Nutqning ixtisoslashuvi kundalik muloqotda aniq misollar orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, tibbiyot sohasida shifokorlar "anamnez", "diagnostika", "remissiya" kabi atamalarni bemorlar bilan suhbatda qisqartirib yoki soddalashtirib qo'llaydi, biroq professional muhitda bu birliklar to'liq va aniqligi bilan ishlatiladi. Ta'lim jarayonida esa o'qituvchi nutqi sinfga qarab moslashadi: boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun soddaroq izohlar berilsa, oliy ta'limda murakkab ilmiy terminlar qo'llanadi. Huquqshunoslar nutqida "subyekt", "norma", "huquqiy munosabat" kabi birliklar ustuvor bo'lsa, bu so'zlar oddiy suhbatda kam ishlatiladi. Yoshlar nutqida esa internet va texnologiya bilan bog'liq "onlayn", "post", "chat" kabi so'zlar faol qo'llanib, kattalar nutqidan farqlanadi. Shuningdek, hududiy mehnat muhitida shakllangan kasbiy jargonlar ayrim guruhlar ichida

¹²⁹ Berdialiyev. A, Turdibekov.M. "Sotsiolingvistika". Nodirabegim.Toshkent.2022. 134 b.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

tushunarli bo‘lsa-da, boshqa ijtimoiy qatlam vakillari uchun noaniq bo‘lib qoladi. Bu holatlar nutqning ijtimoiy muhitga qarab ixtisoslashuvini yaqqol ko‘rsatadi¹³⁰.

Nutqning ixtisoslashuvi jarayonida shaxs nafaqat til birliklarini tanlaydi, balki muloqot strategiyasini ham vaziyatga mos ravishda belgilaydi. Kommunikativ maqsadga qarab ohang, nutq tezligi, so‘z tanlovi va hatto nutq etiketi o‘zgaradi. Masalan, rasmiy muhitda aniqlik va ixchamlik ustuvor bo‘lsa, norasmiy suhbatlarda emotsional ifodalar va dialogik shakllar ko‘proq uchraydi. Bu holat nutqning faqat lingvistik emas, balki pragmatik jihatdan ham ixtisoslashishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, ommaviy axborot vositalari va raqamli makon nutq ixtisoslashuvining yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda qisqa, tezkor va obrazli nutq shakllari keng tarqalib, yozma va og‘zaki nutq chegaralarini yaqinlashtirmoqda. Natijada, zamonaviy jamiyatda nutq ixtisoslashuvi ko‘p qatlamli va dinamik jarayon sifatida namoyon bo‘lib, uni o‘rganish til siyosati va ta’lim strategiyalarini takomillashtirishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, nutqning ixtisoslashuvi jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, ta’lim tizimi va kasbiy faoliyat bilan uzviy bog‘liq murakkab jarayondir. U shaxsning kommunikativ salohiyatini rivojlantiradi hamda turli nutqiy vaziyatlarda samarali muloqotni ta’minlaydi. Shu bilan birga, bu jarayonni ongli boshqarish til madaniyatini saqlash va ijtimoiy uyg‘unlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev F. Til qanday rivojlanadi? –Toshkent: "Fan", 1972.Sh. Usmanova, N.
2. Berdialiyev. A, Turdibekov.M. Sotsiolingvistika. “Nodirabegim” –Toshkent.2022. 134 b.
3. Bekmuxamedova, G. Iskandarova. Sotsiolingvistika. Toshkent. “Universitet”. 2014.
4. Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. –Toshkent: "Fan", 1985.
5. Rahmonberdiev K. O'zbek til kontaktlari. –Toshkent: 1989.
6. Abdullaev F. Til qanday rivojlanadi? –Toshkent: "Fan", 1972.

---

¹³⁰ Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. –Toshkent: "Fan", 1985.

